

DORIVOR ZANJABIL O‘SIMLIGINING BIOLOGIYASI.

Qilichev Shohjahon Shomurod O‘g‘li
Sayfiddinov Mansurbek Saydullo o‘g‘li
Jizzax davlat pedagogika universiteti
1-bosqich magistranti

Annotatsiya

Maqolada zanjabil o‘simligining kelib chiqish va madaniylashtirilgan hududlar, hamda shifobaxsh zanjabil o‘simligining o‘shish sharoiti, biologiyasi, xalq tabobatidagi ahamiyati haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Zanjabil, Zanjabil Zingiberaceae oilasi, asosiy ishlab chiqaruvchilari, mulchalash, sulfat kislota eritmasi, xalq tabobati, zanjabil ildizi, farmatsevtika, yallig‘lanish, gingerol, dori-darmon, zanjabilli, oq zanjabil, qora zanjabil.

Dorivor o‘simliklar – bu inson va hayvonlarda uchraydigan kasalliklarni davolash hamda ushbu kasalliklarning oldini olish maqsadida foydalaniladigan o‘simliklarga nisbatan qo‘llaniladi. Bu esa o‘z navbatida xalq tabobatining asosi bo‘lib xizmat qiladi. Yana bir jihati shundaki, bunday o‘simliklar xomashyosi farmatsevtika sohasida tayyorlanadigan dorilar tarkibining bir qismini tashkil qiladi. Butun jahon Sog‘liqni Saqlash tashkilotining ma’lumotlariga ko‘ra, mavjud doridarmonlarning 60% ni dorivor o‘simliklar xom ashyolaridan olingan preparatlar tashkil qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi hududida ham noyob dorivor o‘simliklar ko‘plab madaniy va yovvoyi holda uchraydi va keng miqyosda xalq tabobatida qo‘llanilib kelinadi. Aholi salomatligini ta’minlash, tibbiy-sanitar yordam ko‘rsatish, turli xil, ayniqsa, surunkali kasalliklar profilaktikasida va ularni davolashda sifat, xavfsizlik va samaradorlik jihatidan amalda sinalgan xalq tabobati muhim o‘rin tutadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 10-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi xalq tabobatini rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risidagi PQ-4668 sonli qarori dorivor o‘simliklarni yitishtirish va foydalanish samaradorligini yanada shakllantirish ahamiyatli ekanligini ko‘rsatadi.

Zanjabil ko‘p yillik o‘t bo‘lib, unda barcha urug‘lar va vegetativ organlar o‘ziga xos va o‘ziga xos aromati bo‘lgan ko‘p miqdordagi efir moylarini o‘z ichiga oladi. Zanjabil boshqa o‘simliklardan o‘zining qalin ildizpoyalari va gullarining o‘zgacha tuzulishi bilan ajralib turadi. Tashqi ko‘rinishidan zanjabil daryo qamishlariga o‘xshaydi. Ikki metr gacha o‘sadi, jigarrang yoki to‘q sariq-sariq gullar bilan gullaydi, bu esa o‘z navbatida inflorescence hosil qiladi. Aslida, boshqa ranglar ajralib turadi, barchasi madaniy o‘simlik turiga bog‘liq. Zanjabil

<https://conferencea.org>

mevasi kichik qora urug'lardan iborat mevadir, ammo ziravorning o'zi uning ildizlaridan olinadi.

Zanjabil Zingiberaceae oilasiga kiradi, unga zerdeçal (Curcuma longa), kardamom (Elettaria cardamomum) va galangal kiradi. Zanjabil Janubi-Sharqiy Osiyoda paydo bo'lgan va birinchi bo'lib, keyinchalik madaniylashtirilgan. Butun Hind-Tinch okeani bo'ylab Gavayi orollarigacha tarqalgan.. Zanjabil Osiyodan eksport qilingan birinchi ziravor o'simliklardan biri bo'lib, Yevropaga ham maqsadda olib kelingan va qadimgi yunonlar va rimliklar tomonidan ishlatilgan. Zanjabil o'simligi 2000 yildan ko'proq vaqt oldin o'zining shifobaxsh xususiyatlari bilan tanilgan. O'simlikning dorivorligi haqdagi birinchi malumotlar qadimgi Xitoy qo'lyozmalarida topilgan. Bundan tashqari, qadim zamonlardan beri Hindistonda zanjabil ayniqsa mashhur bo'lib kelgan. Savdogarlar o'simlik haqidagi ma'lumotni yashirib, zanjabil Qizil dengizning narigi qirg'og'ida joylashgan trogloditlar yirida o'sadi, degan afsonalarni yaratishgan. Yunonlar bu o'simlikni hazim qilish va ozish uchun ishlatishgan. Bundan tashqari, qadimgi zamonlardan beri zanjabil ko'ngil aynishiga qarshi eng yaxshi dori sifatida tanilgan.

Hozirgi vaqtda zanjabilning asosiy ishlab chiqaruvchilari Xitoy va Hindiston shuningdek u Yaponiya, Nigeriya, G'arbiy Afrika, Avstraliya, Argentina, Barbados va Seylonda etishtiriladi. Zanjabil tabiiy holda tabiatda ko'p uchramaydi, shuning uchun uni ekin maydonlari va uy sharoitida o'stirish mumkin. 2019-yilda zanjabilning jahon ishlab chiqarishi 4,1 million tonnani tashkil etdi, bunda dunyoning 44 foizini Hindiston hissasiga to'g'ri keladi.

Dorivor Zanjabil o'simligini ekishda uning ildizpoyalaridan foydalaniladi. Ildizpoya bo'lagi qanchalik katta bo'lsa, o'simlik shuncha tezroq unib chiqadi. Urug'lik ildizpoyalarini ekishdan oldin zararkunandalar, ildizpoyalarning chirishi va urug'lar orqali yuqadigan boshqa kasalliklarning oldini olish uchun urug'larni kimyoviy ishlov berishilari shart. Hindistonda fermerlar urug'lik bilan ishlov berishning turli usullari mavjud. Bularga urug'larni sigir go'ngi emulsiyasiga botirish, issiq suv bilan ishlov berish kiradi. Urug'larga to'g'ri ishlov berilgandan so'ng, ular ekiladigan qishloq xo'jaligi yerlari dehqon tomonidan tuproqni sindirish uchun yaxshilab qazib olinishi yoki shudgorlanishi kerak. Tuproq yetarlicha haydalgandan so'ng (kamida 3-5 marta) hosilni sug'orish uchun bir-biridan 60–80 fut (18–24 m) masofada suv kanallari o'tkaziladi.¹ Zanjabil erta bahorda (mart oyining oxirida - aprel oyining boshida) ekiladi va 7-10 oydan so'ng yetilgan ildizlarni yig'ish mumkin. O'rim-yig'im vaqti kelganda o'simlik barglari sarg'ayib to'kila boshlaydi.

Hindistonda sug'oriladigan zanjabil ekinlarini ekish odatda mart va iyun oylari orasida amalga oshiriladi, chunki bu oylar musson yoki yomg'irli mavsumning boshlanishiga to'g'ri keladi. Ekish bosqichi tugagach, fermerlar namlikni saqlash va begona o'tlarning o'sishini tekshirish uchun ekinni mulchalashga kirishadilar, shuningdek, tuproqni saqlab qolish uchun

<https://conferencea.org>

sirt oqimini tekshiradilar. Mulchalash to‘g‘ridan-to‘g‘ri ekishdan so‘ng va yana 45 va 90 kundan keyin o‘simlik to‘shaklariga mulch (masalan, yashil barglar) surtish orqali amalga oshiriladi. Mulchalashdan keyin hilling keladi, bu begona o‘tlarning o‘shisini tekshirish, yomg‘irdan tuproqning mustahkamligini taminlash va tuproq namligini saqlash uchun tuproqni aralashtirish va parchalashdir. Fermerlar o‘z mintaqalarida yog‘ingarchilik kam bo‘lsa, zanjabil ekinlari qo‘shimcha sug‘orish bilan ta‘minlanishi kerak. Hindistonda fermerlar maksimal hosil va yuqori sifatli mahsulotni ta‘minlash uchun kamida sentyabrdan noyabrgacha (musson tugashi bilan) har ikki haftada zanjabil ekinlarini sug‘orishadi.

Qayta ishlash usuliga qarab, zanjabil qora va oq rangga ega bo‘ladi. Oq zanjabilni olish uchun ildizni qaynoq suv bilan ishlov berish kerak, so‘ng yaxshilab yuvib tashlanadi va ildizni sirt qatlamidan tozalanadi. Keyin tayyorlangan ildiz 6 soat davomida sayqallash eritmasiga yoki 2% sulfat kislota eritmasiga botiriladi. Shundan so‘ng, ildiz quyoshda yaxshi quritiladi. Qora zanjabil suvda cho‘tka bilan yuvilishi va quritilishi kerak. Qora zanjabil yanada yoqimli ta‘mga va kuchli hidga ega ekanligini diqqatga loyiq. Agar zanjabil ziravor sifatida ishlatilgan bo‘lsa, unda u kukunga aylantiriladi, uning tarkibiy qismi oddiy unga o‘xshaydi, kulrang-sariq rangdagi kukun holatiga keladi.

Xulosa

Zanjabil o‘simligini yitishtirishni mamlakatimizda joriy etish orqali sanoatning turli sohalariga kerakli bo‘ladigan tabiiy mahsulot plantatsiyalarini yaratish va tibbiyot, farmakologiya, farmatsiya sohalarini dorivor Zanjabil bilan taminlash choralari ishlab chiqish zarur.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Jump up to:a b c d e f g h i j k Nair, Kodoth Prabhakaran (2019), "Ginger as a Spice and Flavorant", Turmeric (*Curcuma longa* L.) and Ginger (*Zingiber officinale* Rosc.) - World's Invaluable Medicinal Spices, Springer International Publishing, pp. 541–554, doi:10.1007/978-3-030-29189-1_26, ISBN 978-3-030-29188-4, S2CID 208647553
2. Jump up to:a b c d e f "Ginger, NCCIH Herbs at a Glance". US NCCIH. 1 September 2016. Retrieved 2 February 2019.
3. Sutarno H, Hadad EA, Brink M (1999). "Zingiber officinale Roscoe". In De Guzman CC, Siemonsma JS (eds.). Plant resources of South-East Asia: no.13: Spices. Leiden (Netherlands): Backhuys Publishers. pp. 238–244.
4. "Curcuma longa L." Plants of the World Online, Kew Science, Kew Gardens, Royal Botanic Gardens, Kew, England. 2018. Retrieved 26 March 2018.
5. Jump up to:a b "Zingiber officinale Roscoe". Kew Science, Plants of the World Online. Royal Botanic Gardens, Kew. 2017. Retrieved 25 November 2017.

<https://conferencea.org>

6. Jump up to: a b c d e f g h i j "Ginger". Drugs.com. 20 December 2020. Retrieved 25 November 2021.
7. Carpenter, Philip (1975). "An Evaluation of Several Mulch Materials on Landscape Plant Growth, Weed Control, Soil Temperature and Soil Moisture : Interim Report". Purdue University E-Pubs. West Lafayette, IN. doi:10.5703/1288284313900.
8. Saminov A. Nasriddinova D. 'ZANJABIL O'SIMLIGINI OCHIQ MAYDONLARDA YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASI' SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL 2022 № 2. ISSN: 2181-3337
9. <https://makemone.ru/uz/mebel/gde-i-kak-rastet-imbir-imbir-poleznye-svoistva-foto.html>